

Dr. Öğretim Üyesi Çiğdem Şahin, İ.Ü. İktisat Fakültesi, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Bölümü

TÜRKİYE'DE KAYIT-DIŞI GÖÇMEN İŞÇİ İSTİHDAMINA YÖNELİK RESMİ TAVIR, GÖÇ YÖNETİMİ, GÖÇMEN POLİTİKASI VE DÜNYA KAPİTALİZMİNİN EMEK PİYASALARINI KONTROLÜ İLE BUNUN BAĞLANTISI

ÖZET

Bu makalede esas olarak bugün Türkiye'den uygulanan 'Göç Yönetimi' ve 'Göçmen Politikası'sının sorgulanması amaçlanmaktadır. Herşeyden önce, Türkiyede'ki uygulamaların Dünya Kapitalist Sistemi ve küresel politikalarla çelişmediği, uyum içinde olduğu gösterilmektedir. Mutlaka ki Türkiye'nin kendine özgü koşullarından kaynaklanan bazı nüansları ve özel uygulamaları bulunmaktadır. Bununla birlikte, son kertede Türkiye bugünkü egemen dünya sisteminin 'kendini yeniden üretme' koşullarına aykırı bir anlayış içinde değildir. Aksine ortak çıkarlar söz konusu olduğunda uluslararası sistemle aynı doğrultuda hareket etmektedir. Bu bağlamda Türkiye'den örnek uygulamalara da yer verilmektedir. Çalışmada ayrıca, bugün Türkiye'ye yönelen göçün özellikleri, göçmenlerin sektörel/bölgesel dağılımları, profilleri, yaşam ve çalışma koşulları, ihtiyaç ve sorunları ve devletin uyguladığı 'göç yönetimi' ve 'göçmen politikası' geniş bir perspektiften ele alınarak irdelenmektedir.

ABSTRACT

This article mainly applied in Turkey today 'migration management' and 'immigration policy' is examined. First of all, the practices in Turkey and global policies do not conflict with the world capitalist system is shown to be compatible. Surely arising from Turkey's unique conditions, there are some nuances and special applications. However, in the final analysis, Turkey today 'self-reproducing conditions of the dominant world system' are not in an opposite approach with. On the contrary, it acts in the same direction as the international system in common interests. In this regard, examples from Turkey are also provided. The study also today the characteristics of migration flows to Turkey, migrants sectoral / regional distribution, profiles, living and working conditions, the needs and problems of state and implement 'migration management' and 'immigration policy' is examined by considering a broad perspective.

AHTAR KELİMELER: Göç/Göçmen, Göçmen İşgücü, Göç/Göçmen Politikası, Göç Yönetimi, Kayıtdışı Göçmen Emeği, Yedek İşgücü Ordusu

GİRİŞ

Bir ülkenin 'göç yönetimine' ve buna bağlı olarak 'göçmen politikasına' iktisadi açıdan bakıldığında, bu o ülkenin nüfus hareketi ile birlikte 'emek hareketi' ve işgücü piyasalarının denetimine yönelik birtakım politika ve stratejilerin üretilmesini de kapsamaktadır. Günümüzde, uluslararası nüfus hareketliliğinin küresel ölçekte arttığı bir süreç yaşanmaktadır. Bunun dünya ekonomik sistemi ve bugünkü kapitalizmin kendini yeniden üretme koşullarıyla yakından ilişkisi bulunmaktadır. Bununla birlikte nasıl kapitalizm bir dünya sistemi olarak her ülkede farklı uygulamalara ve özelliklere sahipse ve her ülkenin kendine özgü gelişmişlik düzeyi, sorunları, öznel durumları varsa, göçle ilgili durum da aynıdır. Göçün küreselleştiği bu süreçte artık göç almayan veya vermeyen ülke yok gibidir. Fakat bu her ülkenin göçe yönelik sorunlarının, göçmen profilinin veya uyguladığı göç rejim ve/veya politikalarının sonuçlarının aynı olduğu anlamına gelmemektedir. Benzer şekilde ülkelerin aldığı göç miktarı ve göçmen nüfusunun yoğunluğuna göre yaşanan problemler,

göçmenlerin o ülkede yarattığı etkiler de farklı olmaktadır. Bununla birlikte küreselleşmiş bir dünyada herhangi bir ülkenin herhangi bir konuda uluslararası sistemin egemenlerinin çıkarlarına aykırı, bağımsız hareket etmesi de mümkün değildir. Günümüz küresel dünyasında bugün bütün ekonomiler birbiriyle etkileşim içerisindedir. Hiyerarşinin en üstünde bulunan dünyanın en gelişmiş belli başlı ekonomileri diğer bütün ulusal ekonomiler üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Başka bir deyişle hakim Dünya Sistemi/Kapitalizm, tek tek bütün ülke ekonomilerinin ve uluslararası toplumun hangi doğrultuda gelişeceğini; küresel mal, para, emek ve sermaye hareketlerinin yönünü; neyin nerede, ne kadar ve nasıl bir iş bölümü ile üretileceğini; hangi ülkenin hangi alanda uzmanlaşıp global pazara ne şekilde ekleneceğini; uluslararası ürün kalite ve standartlarını vb. belirlediği gibi, uluslararası ‘emek denetimi ‘ açısından çok önemli olan ülkelerin ‘göç yönetimi’ ve ‘göçmen politikaları’nın belirlenmesinde ‘son karar verici’ durumundadır. Bu bağlamda Türkiye’nin göç/göçmen yönetimi ve/veya politikası konusunda ‘sorun kendi sorunu olsa ve bazı kendine özgü stratejileri, uygulamaları bulursa bile, son kertede verdiği kararlar dünya kapitalizmi ile karşıt ve/veya çelişkili olmayacaktır. Türkiye kapitalist sistemin bir parçasıdır ve uyguladığı kararlar küresel ekonomiyi ve ‘dünya ‘emek piyasasını’ doğrudan ya da dolaylı yoldan, az veya çok etkilemektedir. Bu açıdan uluslararası bir çok faktörde olduğu gibi dünya nüfus hareketlerinin/göçlerin denetimi ve yönetiminde ‘ulusal devletler öznel durumlarının gereği kendi sorunlarının çözümüne yönelik bazı özel kararlar verseler de, bunlar küresel anlamda emek hareketini ve işgücü piyasalarının konumunu belirleyecek ve/veya dünya sisteminin işleyişini bozacak yönde aykırı kararlar olmayacaktır. Böyle bir şeye yeltenildiğinde de, küresel güçler buna izin vermeyecektir. Örneğin Türkiye son 10, 15 yıldır kendisine yönelen aşırı göç akımlarının bütün ‘maliyet ve dezavantajlarını’ tek başına üstlenmekte ve kendine özgü koşulların bir sonucu olarak bazı özel uygulamalarda da bulunmaktadır. Bununla birlikte, bunlar dünyadaki egemen sistemin çıkarlarıyla çelişkili, onu zedeleyici uygulama veya kararlar değildir. Çünkü dünya kapitalizmini ‘yeniden üreten koşullar’ aynı zamanda Türkiye’deki ‘egemen sınıfların çıkarlarını’ da yeniden üretmektedir. Dünya Kapitalizmi güçlendikçe Türkiyedeki egemen sınıfların güçleri de pekişmektedir. Bütün kapitalistler aynı gemidedir ve geminin batması herkesin sonu anlamına gelmektedir; bu nedenle ortak çıkarlar söz konusu olduğunda bütün Kapitalist devletler birbirleriyle işbirliği içinde hareket etmektedirler. Bu durum dünya nüfus hareketi/göçler ve ‘göçmen emeğinin’ yönetilmesi gibi stratejik bir konuda da değişmemektedir. Bu çalışma da Türkiye’nin uyguladığı göç yönetimi ve göçmen politikasının dünya kapitalist sisteminden ve küresel güçlerden kopuk olmadığı; ülkenin kendine özgü koşullarından kaynaklanan bazı nüanslar olsa da, son kertede bugünkü egemen

dünya sisteminin / Kapitalizmin 'kendini yeniden üretme' koşulları ile çelişik ve aykırı bir tutum içine girilmediği, aksine ortak çıkarlar söz konusu olduğunda işbirliği içinde hareket edildiği savunulmakta ve buna örnek uygulamalar gösterilmektedir. Çalışmada ayrıca, bugün Türkiye'ye yönelen göçün özellikleri, göçmenlerin sektörel/bölgesel dağılımları, profilleri, yaşam ve çalışma koşulları, ihtiyaç ve sorunları ve devletin uyguladığı 'göç yönetimi' ve 'göçmen politikası' geniş bir perspektiften ele alınarak irdelenmektedir.

TÜRKİYE'YE YÖNELİK ULUSLARARASI GÖÇ HAREKETİ VE KAYIT-DIŞI GÖÇMEN İŞGÜCÜ: Neo-Liberal Süreçte Göçmen İşgücünün İşlevi

Göçmen Profili

Türkiye son yıllarda en fazla göç alan ülkelerden biri olarak, bu konuda hem diğer ülkelerin karşı karşıya olduğu genel durumların çoğunu yaşamakta hem de tamamen kendine özgü birtakım sorunlarla da baş etmek durumunda kalmaktadır. Bu arada Türkiye'den dışarıya giden göçmen profili genellikle daha iyi eğitim ve daha iyi yaşam koşulları aramaya yönelen kişilerden oluşurken, Türkiye'ye gelen göçmen profili ise bir hayli çeşitlilik içermektedir. Son yıllarda Türkiye'de daha çok bölgesel savaşlar ve komşu ülkelerdeki birtakım etnik, dini, ideolojik iç çatışmalara maruz kalmış, can güvenliği nedeniyle savaştan kaçıp Türkiye'ye sığınmış düzensiz göçmen tipi ağırlık taşımaktadır. 1980'li yıllardan itibaren bakıldığında ise, Türkiye'nin uluslararası düzensiz göçler için hem geçiş hem hedef ülke konumuna dönüştüğü gözlemlenmektedir. *"Başta Avrupa olmak üzere Batılı ülkelere gitmek amacıyla Türkiye'ye gelen sığınmacıların, yerleşmek ve çalışmak üzere gelen göçmenlerin ve insan ticareti mağdurları gibi farklı nitelikteki göçmen gruplarının bir şekilde yollarının Türkiye'ye düştüğü görülmektedir(Kaşka, Toksöz ve Erdoğan , 2012 ; Akpınar, 2009). Uygulanması askeri darbe ile garanti altına alınan 24 Ocak 1980 kararları doğrultusundaki neo-liberal politikalar, 90'larla birlikte Doğu Bloku'nun çözülüşü ve Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyadaki savaşlar gibi sebeplerle Türkiye'ye yönelik göç süreci hızlanmış ve yıllar içinde Türkiye yoğun göç alan ülke pozisyonuna gelmiştir"* (Aktaran Kara ve Kurtulmuş , 2015: 56). Kara ve Kurtuluş bu tespitin ardından tek tek ülkelerin Kapitalist Dünya Ekonomisinin'e 'ucuz emeğe dayalı' bir eklenme sürecinden bahsetmekte ve bu dönemde kayıtdışı / enformel istihdam biçimlerinin yaygınlaştığını belirtmektedir. Bu süreçte Enformelleşme ve kayıt dışı istihdamın yaygınlaşmasının 'devlet' eliyle hızlandırıldığını ya da en hafif

ifade ile 'gelişmelere göz yumulduğunu' dolayısıyla enformel ekonominin devletin denetimi dışında gerçekleşen bir olgu olmadığını, tersine, egemen sınıfların devletin de desteğini arkalarına alarak bir şekilde ekonominin işleyişi üzerinde hakimiyetlerini pekiştirdiklerini ifade etmektedir. Bu faaliyetler üzerinde kaybolan formel denetimin, enformel faaliyetlerin 'ekonomiyi canlandırıcı gücü' ve bu faaliyetleri kısa zamanda meşrulaştırabilme potansiyeli gibi etmenlerle telafi edilmesi sağlanmış; enformel sektörde işçi ile işveren arasında herhangi bir 'yasal-hukuki' ilişkinin söz konusu olmadığı, işin niteliği ve kurulan ilişkinin işverenin inisiyatifine bırakıldığı, bunun da güvencesiz istihdam koşullarını getirdiği ve göçmen işçilerin de çoğunlukla bu güvencesiz istihdam koşullarının hakim olduğu sektörlerde çalışma fırsatı bulabildiği bir dönem başlamıştır (Kara ve Kurtulmuş , 2015: 56).

Neo-Liberal Süreç ve Kayıt-dışı İstihdamın Artışı

1980 sonrasında Neo-liberal sürecin hakimiyeti dünyada ve Türkiye'de 'göçmen işgücü' hareketinin genel eğilimini de belirlemektedir. Bu süreç aynı şekilde bugünün dünya kapitalizminin 'kendini yeniden üretme' koşullarında 'göçmen emeğini' nasıl değerlendirdiğinin de bir göstergesi olmaktadır. Bu genel akımdan bütün ülkeler etkilenmekte olup sürecin küresel ölçekte yaygınlaştırılması görevi de ulusal devletlerin uygulayacağı 'göç yönetimi' ve Neo-liberal 'göçmen politikaları' na yüklenmiştir. Bu açıdan bugün Türkiye'de kayıt-dışı sektörün bu kadar genişlemiş olması ve en çok göçmen işgücü istihdamının bu sektörde yoğunlaşmasının tesadüf eseri olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum şu anki kapitalizminin ihtiyaçları ve kendini yeniden üretme koşulları ile birebir örtüşen bir niteliğe sahiptir. İSMMMO (İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası)'nın 2018 "*Yabancı Kaçak İşçiler ve Türkiye'ye Göç Hareketi*" adlı raporuna göre Türkiye'de bir yılda kaçak olarak çalışan yabancı işçi sayısı 200 bini bulmuştur. Söz konusu işçilerin işverene sağladığı 15 yıllık yarar ise 22 milyar lirayı geçmiş bulunmaktadır. Yabancı kaçak işçiler Türkiye'de bölgelere göre farklı işleri tercih etmektedirler. Yaz aylarında turizm bölgelerinde otel, pansiyon ve eğlence yerlerinde temizlik işlerinde ve animasyon işlerinde vb. çalışmayı tercih etmektedirler. Doğu Karadeniz bölgesindeki yabancılar ise inşaat, tarım ve pazarcılık gibi işlerde çalışmaktadırlar. Büyük şehirlerde çalışanlar ise sektörel olarak daha geniş bir alana yayılmışlardır. Bunların başında tekstil, bulaşıkçılık, pompacılık, tezgahçılık, asfalt dökümcülüğü ve rehberlik gibi işler gelmektedir(2018 İSMMMO Raporu).

İstanbul'da Kayıt-dışı Göçmen İşçi İstihdamı

Türkiye'de göçmen işgücünün en yoğun istihdam edildiği illerin başında İstanbul gelmektedir. Bu konuda kapsamlı bir çalışma yapan Kara ve Kurtulmuş'a göre İstanbul'da çeşitli göçmen grupları farklı semtlerde toplanmışlardır ve göçmenlerin semtlere göre dağılımları şöyledir: “*Iraklı ve Suriyeli göçmen ve mültecilerin Fatih, Kurtuluş, Kumkapı, Tarlabası gibi semtlerde; Afgan, Özbek, Türkmen göçmenlerin Zeytinburnu, Fatih, Kumkapı gibi semtlerde; Afrikalıların ise Kurtuluş, Dolapdere, Kumkapı gibi semtlerde yoğun olarak yaşadıkları görülmektedir. Gayri resmi bir entegrasyonla göçün devamının sağlandığını ve yine çeşitli bağlantılarla menşe ülkeyle bir süreklilik ilişkisi kurulduğunu belirten Kara ve Kurtulmuş, bu yolla hem yeni göçmenlerin gelişinin sağlandığını, hem de hedef ülkede (Türkiye) sosyal bir dayanışma ağı kurulduğunu aktarmaktadır*”(Massey ve Diğerleri, 1993: 448; Abadan-Unat, 2006: 36; Aktaran Kara ve Kurtulmuş, 2015: 63). Bu sosyal ağlar vasıtasıyla göçmen işçiler hem iş hem de barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Park köşelerinde battaniye, çuval, naylon branda gibi çeşitli malzemelerle yapılmış derme çatma çadırlarda, metruk binalarda ya da kiralari çok yüksek bakımsız odalarda barınan göçmenler, zor şartlarda yaşamlarını devam ettirmeye çalışmaktadır. Örneğin, Okmeydanı'nda bulunan bir parkın köşesinde battaniye, çuval, naylon branda gibi malzemelerle yapılmış çadırlarda Suriyeliler barınmaya çalışmaktadır. Özellikle Fatih, Kumkapı gibi ‘göçmen semti’ olarak rahatlıkla nitelendirilecek merkezler sayılabilmektedir (Kara ve Kurtulmuş, 2015, 63). Türkiye’de göçmenler değişik sektörlerde değişik iş kollarında çalıştıkları ve genelde kayıt-dışı istihdam edildikleri için sayıları tam olarak tespit edilememektedir. Çalışma Bakanı Faruk Çelik de, 2 Temmuz 2014 tarihindeki beyanında, Türkiye’de kayıt-dışı çalıştırılan göçmen işçi sayısına ilişkin verilerinin net olmadığını ifade etmiştir. Bakan, 2015’te ise 2504 iş yerinde 4832 kişinin kayıt-dışı çalıştığının tespit edildiğini söylemiştir. Göçmen işçilerin genellikle yerli iş gücünün istemediği tehlikeli, kirli ve küçük düşürücü işleri (dirty, dangerous, demeaning) yaptıkları belirtilmektedir. Göçmenlerin yaygın bir şekilde istihdam edildiği işler, emek yoğun ve enformel çalışma oranının yüksek olduğu sektörlerdedir (Kara ve Kurtulmuş, 2015: 57).

Göçmenlerin Yoğun Olarak Çalıştığı Kayıt-dışı Sektörler

Türkiye’de düzensiz göçmenlerin rahatlıkla çalışabilecekleri sektörler olarak başta kayıt dışı çalışmanın en elverişli olduğu inşaat sektörü; ev hizmetleri ve bakıcılık, yine Türkiye’deki yapısı itibariyle genellikle küçük ve orta ölçekli firmalardan oluşan, büyük işletmelerin üretimlerinin bazı kısımlarını küçük ölçekli fason firmalara kaydırıldığı tekstil sektörü; turizm sektörü ve oldukça yaygın olarak da tarım sektörü gösterilmektedir. Aslında tarım sektörü göçmen işgücünün mevsimlik olarak en kolay iş bulabildiği ve en yoğun çalıştığı iş sahasıdır. Mevsimlik çalışmanın yaygın olduğu bir diğer sektör de turizm ve eğlence sektörüdür. Bu alanda genellikle Türkiye’nin güney illerindeki otellerde kaçak çalışan göçmenlerin kendilerini rahatlıkla ‘saklayabilecekleri’ çalışma ortamları oluşturabildikleri gözlemlenmektedir. Az önce de belirtildiği üzere Türkiye’de ‘tarım’ dışında kayıt-dışı çalışma oranının en yüksek olduğu sektörlerin başında ‘inşaat’ gelmektedir. Bu sektörde kayıtlı çalışanların sayısı, Nisan 2014 yılı verilerine göre, 1 milyon 906 bindir (TÜİK, 2014). Buna göre, kayıtlı iş gücünün yaklaşık %6’sı inşaat sektöründe istihdam edilmektedir. Ancak inşaat, her biri ayrı ustalık alanı gerektiğinden ayrı bir taşeronla verilerek yürütülen parçalı bir iş sürecine sahiptir. *“İnşaat sektöründe taşeronlaşmanın amaçlarından birisi, şirketlerin inşaat yapma işini taşeronla verip inşaat işçisini sürekli olarak istihdam etmekten kurtulmaktır (Chiang, 2009: 81; Eccles, 1981: 453; Manu vd., 2013: 1020; Üsdiken vd. 1989). İnşaat firmaları özellikle büyük ölçekli şirketlerin ortaya çıkan atıl kapasitelerini her an kayıt dışına kaydırabilecek bir kurumsal yapıya sahip olmaması nedeniyle emek maliyetini ancak daha küçük şirketlerle kurdukları taşeron ilişkiler üzerinden azaltabilmektedirler. Emek maliyetini azaltma amacı “sektörün ağırlıklı olarak küçük işletmelere dayanan yapısı ile birleşince kayıt dışı istihdam da kolaylaşmaktadır” (Toksöz, 2008: 7). Bu yüzden inşaat sektöründeki taşeronlaşma, “enformelleşmeye neden olarak hem enformel şirketlerin hem de buralarda enformel olarak çalışan işçilerin sayısını arttırıcı etki yapmaktadır” (Wells, 2007: 90). Taşeronlaşmanın yarattığı enformel ilişkiler ağı sayesinde küçük şirketler “bir üstteki şirketi, iş yükünden ekipman ve işgücü maliyetinden, zaman baskısından kurtarmaktadırlar” (Sözen ve Küçük, 1999: 216). Taşeronlaşma ile birlikte inşaat şirketleri inşaat işçilerini dolaylı olarak istidam etmiş olmaktadır”(Aktaran Çınar, S, 2018: 124). İnşaat sektöründe enformel (kayıt-dışı) işgücü istihdam etme olanaklarının geniş olması, genelde ‘çalışma’ ya da ‘oturma’ izni sorunu yaşayan göçmen işçiler için inşaat sektörünün en elverişli iş bulunabilen avantajlı sektörlerin başında gelmesini sağlamaktadır. Diğer yandan inşaat patronları için de göçmen işçiler, her türlü güvencesiz, ağır koşullarda en ucuz çalıştırabilecekleri iş gücü olmaları nedeniyle, özellikle tercih sebebi olmaktadır. Ücretleri en asgari düzeyde tutup iş gücü maliyetini en aza indirmek isteyen taşeron firmalar, işin yapılması için gerekli*

vasıflara sahip işçileri bir araya getirip, çalışma süreci boyunca onların denetimini de üstlenmektedirler. Aşırı kar güdüsü ve tüm maliyetin emek gücünü sağlayan taşeronlara devredilmesi ve taşeronların bu maliyeti üstlenmemek için işçiler açısından hayati önemde olan sosyal güvenlik, iş güvenliği gibi meselelerde masrafları kısma yoluna baş vurması, sektörde önemli güvenlik zafiyetlerin oluşmasına neden olmaktadır. Bu arada taşeronların herhangi bir inşaat işini almak için kendi aralarında oluşturdukları rekabet de işin fiyatını önemli ölçüde düşürerek işçilerin ücretlerini ve çalışma koşullarını olumsuz etkilemektedir(Çınar, 2018: 125).

Genelde Kaçak yoldan Türkiye'ye giriş yapan göçmenlerin istihdam için elverişli olanaklar bulunduğu kayıt-dışı sektörde, son yıllarda bu nitelikteki göçmen işgücü sayısının hızla artmakta olduğu gözlemlenmektedir. Ülkeye kaçak yoldan girenlerin sayısı çoğaldıkça, kayıt-dışı sektörde istihdam edilen göçmen işgücünün yerli işgücüne oranının da yükseldiği dikkat çekmektedir. Türkiye'de yakalanan düzensiz göçmen sayısı yıllara göre kademeli olarak artış göstermektedir. Bilhassa son dönemlerde Ege Denizi ve Akdeniz üzerinden Avrupa ülkelerine ulaşmak amacıyla kayık, kiralık tekne ve şişme botlar kullanan göçmenler göç rotası üzerinde Sahil Güvenlik Komutanlığı ekiplerince yakalanmakta/kurtarılmaktadır. 2005-2014 yılları arasında ülkemizde yakalanan düzensiz göçmen sayısı 496.912'dir. Ülkemizde son iki yılda (2016-2017) yapmış olduğu operasyonlar sonucunda yaklaşık 206.000 yasa-dışı göçmen kurtarılmış ve 5.000'den fazla göçmen kaçakçısı yakalanmıştır (2017 Kızılay Göç İstatistik Raporu).

Geldikleri Ünelere Göre Kaçak Göçmen İşçiler

Lordoğlu da kayıt-dışı çalışan göçmen işgücünün çoğunluğunun Türkiye'ye kaçak yoldan girdiğine dikkat çekmekte ve hangi ülkeden geldiklerine göre bunları üç grupta toplamaktadır. Birinci grup, İnan, Irak ve Afganistan'dan, yani Türkiye'nin daha doğusundaki ülkelerden gelmekte ve çoğunlukla kalıcı olmayı düşünmeyip fırsat bulduğunda herhangi bir batı ülkesine geçiş yapmayı hedeflemektedir. Genelde bağımsız iş yapma eğiliminde olan bu grubun Türkiye'de enformel istihdam piyasası üzerinde pek bir etkileri bulunmamaktadır. İkinci gruptakileri Türkiye'ye turist vizesi ile gelip belirledikleri süreyi tamamladıktan sonra vize tarihini aşmadan ülkelerine geri dönmeyi amaçlayan yabancılar oluşturmaktadır. Bunlar ağırlıklı olarak Romenler, Moldovalılar, Ukraynalılar, Ruslar, Gürcüler, ve Azeri göçmenlerdir. Türk kökenli göçmenlerden oluşan üçüncü grubun temel

özelliğini ise, turist vizesi ile giriş yaptıktan sonra kalıcı bir iş ve oturma imkanı bularak Türkiye'ye tamamen yerleşmeyi düşünüyor olmaları oluşturmaktadır. Bunların 1997 yılına kadar sınırlı da olsa Türkiye'de iş ve oturma izinleri bulunmaktadır. Ancak 1997 sonrası ülkeye giriş yapanların çoğunun kaçak olarak çalıştıkları görülmektedir (Lordoğlu, 2005: 112). Lordoğlu 2015 yılında yaptığı bir diğer araştırmada ise, Türkiye'de hizmet sektörü başta olmak üzere yaygın bir kayıt-dışılığın olduğunu; bunun sebebinin düzensiz göçmenlerin sayısındaki çoğalma ve özellikle 2011'den sonra gelen ve 'geçici sığınma' statüsüyle Türkiye'ye yerleşen Suriyeli göçmenlerle, Iraklı göçmenlerin sayısındaki artışın olduğunu; ayrıca bu 'geçici sığınma' statüsünün bu tür 'kayıt-dışı' işlerde çalışmaya elverişli bir konum sağladığını; genel işsizlik oranının, genç işsizlik oranının yüksekliği, işgücü katılma oranlarının ve istihdam oranlarının düşükliğü gibi göstergelerin olumsuzluklarına rağmen bu çok sayıda göçmenin hala iş bulma olanaklarının olmasının bu kayıtlı istihdamın genişliği sayesinde gerçekleştiğini ifade etmektedir. Suriyeli göçmenlerin/sığınmacıların son yıllarda sayılarının çok fazla artması, Türkiye'de kayıt-dışı sektörde çalışan Suriyeli sayısını da arttırmıştır. Özellikle 2013'ten sonra gelen Suriyeli sığınmacı sayısının ciddi bir sıçrama yaptığı görülmektedir. 2012'de 14 bin civarındaki sığınmacı sayısı 2014'te 224 bini, 2015'de 1,5 milyonu, 2016'da 2,5 milyonu, 2017'de 3,4 milyonu aşmış olup 2018'de 3.6 milyonu yakalamış durumdadır (Çiftçi, 2019: 123,124). Kayıt-dışılık 2000 yılından bu yana azalma eğilimi göstermesine rağmen yüzde 36.7 düzeyindedir. Bu oran tarım dışı sektörlerdeki kayıt-dışı istihdam açısından yüzde 22.7 düzeyindedir (TUİK 2014). Bu oranın yüksekliği düzensiz göçmenleri iş piyasasının en alt ücret tabanına yerleştirmektedir. Bu arada önce gelen göçmenlerin iş piyasası koşullarını öğrenmeleri, dil öğrenmeleri vb. Avantajlardan dolayı yeni göçmenlere oranla daha yüksek ücret aldıkları gözlemlenmektedir (Lordoğlu, 2015:40, Aktaran Şahin, 2018:2176). Lordoğlu göçmenlerin en büyük korkularının 'sınır dışı edilme' korkusu olduğunu, bu korkunun onların her türlü olumsuz çalışma koşullarına rıza göstermelerine yol açtığını belirtmektedir. Diğer bir deyişle Türkiye'de yabancılar eğitim düzeyleri yerli iş gücüne göre daha yüksek olmasına rağmen çok kötü koşullarda, sigortasız, sosyal güvencesiz ve uzun mesai saatleri aralığında çok düşük düzeyinde çalışmaktadırlar. Bu arada Lordoğlu bu çalışmasında göçmenlerin iş piyasası içinde düşük ücret almalarının mutlak anlamda değil nispi olarak anlaşılması gerektiğinin altını çizmektedir. Ayrıca kayıt-dışı istihdamın Türkiye'de bu kadar yüksek düzeyde olmasının, düzensiz göçmenler için her zaman bir tehdit unsuru olduğunu da belirtmektedir. Bu tehdidin bir sonucu olarak son yıllarda kadın ve çocuklar daha fazla oranda iş piyasasına dahil olmaktadır. Mesela Suriye ve Iraktan 'geçici koruma' statüsü ile Türkiye'ye sığınan kişilerin çoğunun beklendiği gibi yakın bir dönemde ülkelerine

geri dönemediği görülmektedir. Lordoğlu bu durumda geleceğe yönelik bazı önlemler almak gerektiğini, bu insanların kalıcı olması durumunda işgücü, işveren veya kendi hesabına çalışan biçiminde Türkiye iş piyasasına dahil olmaları gerekeceğini, bu açıdan iş piyasasının bu değişikliklere göre yeniden düzenlemesi gerektiğini vurgulamaktadır(Lordoğlu, 2015:40).

Kayıt-dışı Sektörler, Güvencesiz, Kötü Çalışma Koşulları ve Düşük Ücretler

Göçmen işgücünün yoğun olarak istihdam edildiği kayıt dışı sektörler genellikle emek-yoğun, kötü ve sağlıksız çalışma koşullarına sahip, çok düşük ücretlerle iş bulunabilen sektörlerdir. Türkiye'nin bu konudaki karnesinin hiç de iyi olmadığı gözlemlenmektedir. En başta diğer ülkelerle kıyaslandığında Türkiye'de çalışan göçmen işçilerin çalışma saatlerinin çoğu ülkeden daha uzun olduğu dikkat çekmektedir. Bu saptama aslında, Türkiye'de göçmen emeği sömürüsünün ne kadar yüksek olduğunun da bir göstergesi niteliğindedir. Gürbüz'e göre "*Türkiye'de 2006-2011 yılları arası haftalık çalışma saati ortalama 52 saattir. Bu oran Romanya'da 41 saat, Yunanistan'da 42 saat, Bulgaristan'da 40 saat, İspanya'da 40 saat, Fransa ve Almanya'da 38 saat olarak gözükmektedir. 2005 -2008 yılları arası ortalama ölümcül iş kazalarına baktığımızda ise şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de yüz binde 14,4, Romanya'da 8, Bulgaristan'da 6,5, İspanya'da 4, Fransa'da 2,8 ve Almanya'da 2,3. 2003-2008 yılları arası Çin'de haftalık çalışma saatleri %1,8 azalırken, Türkiye'de ise %2 artmaktadır. Türkiye'de doğal kaynak ve madencilikte çalışanların haftalık iş saatleri %8 artarken, bu oran bu konuda en kötü durumda olan Çin'deki artıştan bile fazladır. İnşaat sektöründe de durum farklı değildir. 2008 yılına baktığımızda Türkiye'deki işçi Çin'deki işçiye nazaran haftada ortalama tam 5 saat daha fazla çalışmaktadır. Bu durum madencilik ve doğal kaynaklar sektöründe 7 saate çıkmaktadır. Bu veriler de gösteriyor ki, son yıllarda Türkiye, dünyadaki uzun çalışma saatleri ve emek sömürüsünde ilk sıralardaki yerini korumaktadır*(Gürbüz, 2014: Sonuç). Sadece Ankara özelinde Suriyeli işçilerle ilgili yapılan bir araştırmada da sonuçların farklı olmadığını göstermektedir: "*Mülteci/göçmen işçiler genel olarak haftalık usulü ve sigortasız çalışmaktadır. Mülteci/göçmen işçilerin aldıkları ücretler yaşları, tecrübeleri ve ustalıklarına göre haftalık 200 TL'den başlamaktadır. küçük bir azınlığın ücretleri 600 TL'ye kadar uzanabilmektedir. Çocuk işçilerdeyse ücretler, atık toplama gibi işlerde günlük 20 TL, mobilya atölyelerinde ise haftalık 200-250 TL arası değişmektedir*" (İSİG Meclisi 27.03.2019 Bülteni) Suriyeli işçilerin yaygın olarak yaptıkları işler ise mobilya imalatı, makine imalathanelerindeki vasıfsız işler, mülteci/göçmen

mahallelerinde esnaflık ve sokak satıcılığı. Özellikle çocuk emeği bakımından kağıt vb. toplayıcılığı da en yaygın işler arasında yer almaktadır. Afganistanlı ve Iraklı işçilerin en yoğun olarak çalıştıkları alanların ise inşaatlar olduğu belirtilen bültende görüşülen mülteci/göçmen işçilerin çalıştıkları işlerde Türkiyeli işçilerden daha düşük ücretler aldıkları, genellikle daha tehlikeli işleri yaptıkları ve daha güvencesiz koşullarda çalışmaya mecbur bırakıldıkları vurgulanmaktadır. Mülteci/göçmen işçilerin yaşadıkları en büyük problemin ise güvencesizlikleri sebebiyle ücretlerini alamamak ve şikayet etseler bile sonuç elde edememek olduğu belirtilmektedir (a.g.b., 2019).

Bulgularını yarı yapılandırılmış soru formu ile yüz yüze görüşme ve gözlem tekniği kullanılarak yapmış oldukları saha çalışmasına dayandıran , (1)görüşmecilerin yaş, eğitim vb. genel özellikleri, (2) Göç etme nedenleri ve göç süreci, (3) Çalışma koşulları, (4) Yaşam koşullarına ilişkin dört soru sorulduğunu ve sırasıyla 9 göçmen işçi, 2 işveren, 1 göçmenlere iş bulan aracı/komisyoncu olmak üzere toplam 12 görüşmeci ile kahvehane, oto park ve bina inşaat alanlarında görüşüldüğünü ifade eden Kara ve Kurtulmuşun, Türkiye’deki göçmen işçilerin çalışma koşullarına ilişkin yaptıkları saptamalar ise şöyledir: *“Göçmen işçilerin geldikleri ülkelere ve geliş biçimlerine göre Türkiye’deki yasal konumları farklılaşmaktadır. Aralarında turist vizesi ile yasal olarak ülkeye giriş yapan ve vize süresini uzatmayarak ya da giriş-çıkış yapmayarak yasa-dışı konuma düşenler olduğu gibi, ülkeye doğrudan yasa-dışı yollardan giriş yapanlar da bulunmaktadır. Görüşmecilerden biri ise ülkede evlilik yoluyla vatandaşlık almıştır. Görüşmeciler arasında turist vizesi ile ülkeye girenler, Gürcistan ve Azerbaycan gibi ülkeye giriş-çıkışı sorunlu olmayan ve kolay olarak turist vizesi alınabilen ülkelerin vatandaşlarıdır. Ancak araştırmada, turist vizesiyle gelen göçmenlerin yolculuğun masraflı olması nedeniyle giriş- çıkış yapmadan çalışmaya devam ettikleri görülmüştür. Görüşülen göçmenlerin geldikleri ülkelerde yaşadıkları yerleşim yerleri farklıdır. Aralarında köylerden göç edenler olduğu gibi, kentlerden göç edenler de söz konusudur. Bu çerçevede Ermenistan, Afganistan, Türkmenistan gibi ülkelerden göç eden görüşmeciler köyde yaşadıklarını, diğer ülkelerden gelenler ise kent merkezlerinde yaşadıkları belirtmektedirler”*(Kara ve Kurtulmuş, 2015: 58-59). Türkiye’ye göçmenlerin farklı nedenlerle geldiklerini, bunlar arasında ekonomik nedenlerin ve savaşın ön plana çıktığını, bunun yanı sıra sosyal ağların varlığının, coğrafi yakınlığın, göç yasasının kapsamlı olmayışının, bazı dini ve etnik nedenlerin de diğer nedenler sayılabileceğini vurgulayan Kara ve Kurtulmuş, alan çalışmasında, özellikle sahada yaptıkları gözlemler ve görüştüğü kişilerden edindikleri izlenim sonucunda da göçmenlerin daha çok ekonomik ve sosyal nedenlerle göç ettiğini, geriye dönüşün Gürcü göçmen dışında pek olmadığını; ancak yine de Türkiye’de, İstanbul’da

ekonomik sıkıntılarının artması ile birlikte Batı'ya doğru bir göçün yeniden yaşanabilmesinin mümkün olacağını ileri sürmektedir. “Türkiye'nin esnek vize uyguladığı Gürcistan, Türkmenistan gibi ülkelerin vatandaşları göç sürecinde sıklıkla 'sosyal ağlar'ı kullanmaktadırlar. Sosyal ağlar aynı zamanda iş bulma yollarından biridir. Diğer iş bulma kanalları ise aracı, komisyoncu, tanıdık, iş bulma ofisleri, gezerek iş arama, işçi pazarları vs. iş bulma olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle İkitelli ve Aksaray gibi 'göçmen semtlerinde' kahvehanelerin ve nalburuların bu işlevi yerine getirdiği görülmektedir. 'Günlük olarak Zeytinburnu, Aksaray civarındaki kahveleri dolaşım oralarda iş bakıyorum. Genellikle günlük 30 liraya iş buluyorum inşaatlarda. Hamal olarak tabii...' (Suriye, 28 yaşında). Görüşülen göçmenler daha çok bina inşaatında istihdam edilmektedir” (Kara ve Kurtulmuş, 2015: 59)

Kadın Göçmen İşgücü Sayısında Artış: Göçün Kadınlaşması

Son 10, 15 yılda tüm dünyada düzensiz göçlerin sayısının artışına paralel 'kayıt-dışı çalışma' ve kayıt-dışı sektörde özellikle kadın göçmen işçilerin yoğun olarak istihdamının arttığı, bunun da günümüz neo liberal göç yönetimi ve politikalarının bir sonucu olduğu anlaşılmaktadır. “Bu süreçte orta gelir düzeyindeki gelişmekte olan ülkeler göç hareketlerinin yeni hedefi olmuştur. Artık Güneyden Kuzeye olarak tanımlanan göç hareketlerinin yanında Güney-Güney arasında cereyan eden göç hareketleri de vardır ve özneleri esas olarak kadınlardır. Bu kadınlar ev işçisi olarak çalışmak üzere göç etmektedir. ILO verilerine göre tüm dünyada 53 milyon kişi ev işlerinde çalışmakta ve gelişmekte olan ülkelerde işgücünün yüzde 4-10'u ve gelişmiş ülkelerde yüzde 2'si ev işçilerinden oluşmaktadır. Ev işçilerinin büyük çoğunluğu (yüzde 83) kadındır” (Toksöz, 2015: 87,88). Göçün kadınlaşması (feminizasyonu) olarak da kavramsallaştırılan yukarıdaki sürecin her ne kadar göçmenler arasında kadınların oranının artışı olarak algılsa da, toplumsal cinsiyetle ilgili başka bazı özellikleri de bulunmaktadır. Lordoğlu ve Etiler, bu konuya ilişkin olarak öncelikle kadınların kendi ülkelerinde mesleki formasyonlarının ya da işlerinin önemsizleşmesine, göç edilen ülkede toplumsal cinsiyet rollerine uygun işlerde çalışma imkanı bulunabilmesine ve göç eden kadınların, eğitimleri ve meslekleri ile ilgili olmayan niteliksiz istihdam olanaklarıyla karşılaşmalarına işaret etmektedir. Aynı durumun göçmen erkekler için de söz konusu olmasına karşın, kadınların bu özelliklerinden dolayı erkeklere göre daha kolay iş bulabildikleri görülmektedir. Bununla birlikte 'nitelikli emeğe' sahip oldukları halde göç ettikleri ülkede niteliksiz kadın emeği olarak ev hizmetlerinde istihdam edilebilen bu kadınların erkeklere göre çok daha düşük statüde ve düşük ücretle çalışmak zorunda kaldıkları

anlaşılmaktadır. Örneğin doktor ya da hemşire gibi sağlık çalışanı olan kadınlar, hasta yaşlı ya da hasta çocuk bakımı gibi mesleki bilgilerini kullanabildikleri, ancak niteliksiz olan işlerde çalışma imkânı bulabilmektedirler. Yine Lordoğlu ve Etiler'e göre Fransa'da yapılan bir çalışma, göçmen kadınların göçmen erkeklere ve göçmen olmayan kadınlara göre çok daha fazla oranda niteliksiz işlerde istihdam edildiğini göstermektedir. Kadın göçünün bir diğer özelliği de, son yıllarda bu göçün erkeklerden bağımsız olarak gerçekleşmesidir. Diğer bir deyişle, söz konusu olan, kadının evlilik vb. bağlarla erkeğin ardından göç etmesi değil, ailesini geride bırakarak tek başına başka bir ülkeye göç etmesidir. *"Bu anlamda göçün kadınlaşması, kadınların erkeklerden bağımsız gerçekleştirdikleri göçü de kapsamaktadır. Toplumun diğer bireyleri ile karşılaştırıldığında, göçmen olmanın bazı dezavantajları olduğu bilinmektedir. Öncelikle, ülkede yabancı hatta kaçak olarak yaşamak ciddi bir olumsuzluğu barındırmaktadır. İkinci olarak, farklı bir etnik gruptan olmak, dil bilmemek, kültüre yabancı olmak, etnik ayrımcılığa maruz kalma tehlikesini de beraberinde getirmektedir. Tüm göçmenler için geçerli olan bu dezavantajlara ek olarak kadın göçmenler bir üçüncüsünü yaşamaktadırlar: Göçmen kadınların, ataerkil ilişkiler nedeni ile kadın olmaktan kaynaklanan şiddete, cinsel tacize, tecavüze ya da istismara uğrama tehlikesi erkeklere göre daha fazladır"* (Lordoğlu ve Etiler, 2015: 95).

Diğer yandan kayıt-dışı sektörde kadınların istihdam oranının artma nedenlerinin başında, Neo-liberal esnek çalışma koşullarına kadın emeğinin daha uygun olması yanısıra, kadınların enformel sektörde çalışmaya daha kolay rıza göstermeleri gelmektedir. Bunun yanısıra uluslararası sistemde bazı ülkelerdeki olağanüstü koşullar da, dünyadaki nüfus hareketini, özellikle kadınların göçünü etkilemiştir. Örneğin 1980'lerin sonlarına doğru eski SSCB'nin dağılması ile ortaya çıkan ve yoksullukları ile dikkat çeken irili ufaklı birçok ülkeden kadınların ailelerine katkı için başka ülkelere yoğun bir şekilde iş göçünde buldukları gözlemlenmiştir. ILO 2013 Raporuna göre eski sosyalist devletlerden kadınlar 1990'lı yıllardan itibaren ülkelerinde yaşanan ekonomik alt-üst oluş sonucu, çalışarak elde ettikleri kazançların ailenin ihtiyaçlarını, özellikle çocukların eğitim masraflarını karşılamaması sonucunda ev hizmetlerinde çalışmak üzere Türkiye'ye yönelmişlerdir. Özellikle ev işçiliğini tercih etmelerinin sebebi ise ev hizmetlerinde yatılı işçi olarak çalışmanın güvenlik, kalacak yer ve gündelik ihtiyaçlara harcama yapmaksızın para biriktirebilmek gibi avantajlardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Ancak evde yaşanan yalnızlık, geride bırakılan çocuklara duyulan özlem, cinsel taciz ve şiddete uğrama riski bu kadınların sağlığını ve psikolojisini olumsuz etkilemektedir. Bu tür olumsuz örneklere rağmen şiddet ve taciz istihdam ilişkisinin belirleyici özelliği değildir. Belirleyici özellik, yasal korunmasızlıktır (Erdoğdu ve Toksöz, ILO, 2013; Toksöz 2015: 90). Kadın göçmen işgücünün en

çok istihdam edildikleri kayıt-dışı sektörlerden biri de Tarımdır. Tarımda da Kadın ve çocuk işgücü çalışma oranının oldukça yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Bunların aldıkları ücrete gelince, mevsimlik gezici tarım işçilerinin ücretlerinde etnik kökene, cinsiyete, gittikleri bölgeye göre farklılıklar olabildiğine dikkat çeken Dedeoğlu, mevsimlik tarım işçilerinin kazançlarının genelde çok düşük olduğunu, günlük çalışmalarının bedeli olan ücretlerden araçlara verilen komisyonlar, ulaşım, barınma alanlarında kullanılan elektrik, su giderleri çıkarıldıktan sonra ellerinde çok az bir miktar kaldığını belirtmektedir: “*Bazı durumlarda ise ücretlere ek olarak işçinin öğlen yemeği, sigara ve telefon kontörü gibi giderler de eklenmektedir. 2014 TÜİK Tarımsal İşletmeler Ücret Yapısı Araştırması’na göre mevsimlik tarım işlerinde ortalama günlük ücret 48 TL’dir. Bu ücret erkekler için 54 TL, kadınlar içinse 41 TL’dir (TÜİK,2015)7. Bu ücret üzerinden mevsimlik bir tarım işçisinin ayda 25 gün çalıştığı düşünülürse aylık kazancı 1.200 TL olacaktır. TÜİK’in verileri sektörde var olan ortalamayı yansıtması açısından faydalı olsa bile yerelde valilikler bünyesinde hasat zamanlarında yerel fiyatları belirleyen bir komisyon oluşturulmakta ve bu komisyonların belirlediği ücretler yaygın olarak uygulanmaktadır*” (Dedeoğlu, 2018:57).

TÜRKİYE'DE ‘GÖÇ YÖNETİMİ’ VE ÖZELLİKLE KAYIT-DIŞI GÖÇMEN İŞGÜCÜNE YÖNELİK İZLENEN GÖÇ POLİTİKASI VE STRATEJİLERİ

Göçmenlere Karşı ‘İnsani Yaklaşım’ Sorunu

İçişleri Bakanı Süleyman Soylu’nun Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından 14-21 Haziran tarihleri arasında gerçekleştirilen ‘Uluslararası Göç Filmleri Festivali’ ne ait tanıtım konuşması, hem bugüne kadar göç yönetiminde yapılan yanlışlara ve göçmenlere karşı takınılan olumsuz tavra bir öz eleştiri niteliği taşımakta hem de bundan sonraki süreçle ilgili umut vadeden mesajlar içermektedir. Gelecekteki uygulamalar üzerinde bir etkisi olup olmayacağı bilinmese de Soylu’nun kamuoyu üzerinde olumlu izlenim bırakan konuşması şöyledir: “*Son yıllarda ne yazık ki göçün hep dramlarını, trajedilerini, sıkıntı ve gözyaşlarını konuşuyoruz. Şu kadar göçmen doğdu, şu kadar göçmen yakalandı, şu kadar göçmen evlerine gönderildi. Oysa dışarıda sahici bir hayat var. Aslında kendimizi korkutuyoruz. Binlerce yıldır göç eden insanlığa kapılarını kapatmayı, kimseyi görmemeyi, kimseyi duymamayı öğütlüyoruz, galiba hata yapıyoruz. Artık göçün güzelliklerini, hayatlarımıza katkılarını*

konuşmanın, göçün ruhunu hatırlamanın zamanı geldi. Göçün duygusunu, sanatını, insanları nasıl da kaynaştırdığını, medeniyetleri nasıl zenginleştirdiğini anlatmanın tam da zamanı. Ve kendi gerçeğimize korkmamanın, insanlığa inanmanın zamanı geldi. Madem göç binlerce yıldır var ve madem hayatlarımıza katkısı var, o zaman göçün dramlarını ve acılarını bir kenara koyup göçün güzelliklerini, kültüre sanata katkısını yine sanatla söyleyelim, sanatla anlatalım” (Soylu, Siyasetcafe, 15 Haziran 2020). Devletin bu güne kadar ‘göçmenlere yönelik’ yaptığı resmi açıklamalar da buna benzer olumlu nitelikler taşımaktadır aslında. Örneğin sık sık Türk misafirperverliği ve geleneksel değerlerinin güzelliğine vurgu yapılarak Türkiye’nin ‘göç sorununu’ mümkün olduğunca barışçıl ve insani açıdan ele aldığı vurgulanmaktadır. Bununla birlikte uygulamada ‘insani yaklaşım’ boyutunda bir çaba gözlemlense de, konu ‘göçmen hakları’ ve göçmenlerin Türkiye’deki ‘yaşam standardı’, ve ‘çalışma koşullarına’ geldiğinde Türkiye’nin bu konuda bir çok sorunla iç içe olduğu ve kalıcı çözümler üretmede zorlandığı izlenmektedir. Özellikle son yıllarda ülkeye giriş yapan göçmen sayısının arttığı oranda sorunların da büyüdüğü gözlemlenmektedir. Örneğin Türkiye kapılarını Suriyeli göçmenlere açtığı ilk etapta sınır bölgelerinde kamplarda barınma imkânı sunmuş fakat göçün düzensiz, ani ve yoğun bir şekilde olması nedeniyle kamplar bu göç akımını kaldıramaz hale gelmiş ve göçün şekli değişmiştir. Türkiye bu süreçte ‘Geçici Koruma’ kanunu ile göçmenleri kayıt altına almaya çalışmış fakat göçmenlerin büyük bir kısmı da kayıt altına alınamamıştır. Bu süreçte sadece 140 bin göçmen geçici barınma merkezlerinde ikamet ederken diğer göçmenler çoğunlukla kendi imkanlarıyla Türkiye’nin farklı bölgelerine dağılmıştır. Resmi verilere göre; Şanlıurfa, Hatay, Mersin, Adana, Konya, İzmir, Bursa ve İstanbul en yoğun göçmen nüfusa sahip şehirlerdir. Göçmenlerin 2 milyona yakını çocuklar ve gençler oluşturmaktadır. Bunların büyük bir kısmı kadın ve korunmaya, bakıma muhtaç 0-14 yaş arası bebek ve çocuklardır (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Müdürlüğü, 2019). Bu resmi kayıtların dışında da göçmenlerin olduğu varsayılmakta bu da göçmen nüfusunun aslında daha da fazla olduğunu ortaya koymaktadır” (Yıldırım, 2019:732) Tüm bu özelliklerin Suriye’den gelen göçü, Türkiye’nin daha önce yaşadığı göç süreçlerinden ayırdığını vurgulayan Yıldırım, ani, düzensiz ve yoğun bir şekilde yaşanan bu göçlerin ‘ev sahibi toplum açısından çok zor koşullar yarattığının’ da altını çizmektedir. Türkiye’nin ev sahibi ülke olarak göçmenlerin temel ihtiyaçlarını karşılama, Suriye’de kalanlara yardım etme, Suriye’deki güvenlik sorununa müdahale etme gibi birçok misyon üstlendiğini ve bu durumun Türkiye’nin yükünü arttırmakta olduğunu belirten Yıldırım, göçmenlerin yaşadıkları zorlukları azaltmak için alınan tedbirleri ise şöyle ifade etmektedir: “Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin yapmış olduğu yatırımların

yanında başta uluslararası yardım kuruluşları olmak üzere, ulusal ve yerel kuruluşların da sürece büyük katkıları olmuştur. Uluslararası Göç Örgütü (IOM) Türkiye’de Ankara, İstanbul ve Gaziantep’te merkezler kurarak göçmenlere destek vermektedir. Aynı zamanda yine Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliğinin resmi verilerine göre Suriye’nin komşusu ülkelerde bulunan sığınmacılara yardım için toplamda 4.4 milyon dolar Birleşmiş Milletlerin desteği olmuştur (Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü (UNCHR), 2019). Türkiye’nin ulusal düzeyde hizmetlerinde ise; Türk Kızılay’ı başta olmak üzere birçok resmi kuruluş göçmenlerin temel ihtiyaçları, psiko-sosyal destek ve uyumları için büyük adımlar atmıştır. Yoğun ve zorunlu göç sürecinde yaşanan zorlukların üstesinden gelmek adına sivil toplum kuruluşları da önemli roller oynamaktadır”(Yıldırım, 2019: 732, 733).

Gelişmiş Batı ve özellikle İnsan Hakları ile övünmekte olan Avrupa ülkelerinin son yıllarda göçmenlere karşı yasaklayıcı ve kısıtlayıcı tutumları düşünüldüğünde, Türkiye’nin ülkesine girmeye çalışan her göçmene, özellikle de iç savaştan kaçıp, can güvenliği nedeniyle sınırlarında biriken Suriyeli göçmenlere kısıtlama uygulamadan kapılarını açması, geri çevirmemesi, gerçekten de insani bir tavır olarak görülmelidir. Ama mesele sadece ‘göçmenleri sınırdan içeri almakla’ bitmemektedir; onlara insani koşullarda ‘bir hayat’, ‘bir gelecek’ de sağlamak gerekmektedir. En önemli sorun Türkiye’de yaşamaya başlamalarından sonraki süreçte uygulanan ‘göç yönetimi’ ve ‘Göçmen Politikaları’nın, barınma, sağlık, eğitim, istihdam, kültürel entegrasyon gibi konulardaki çözüme yönelik yaklaşımlarda yetersiz kalmasıdır. Son yıllarda gelir adaletsizliğindeki uçurumların artması, işsizlikteki aşırı yükseliş, kendi vatandaşının refahı, sosyal hakları, çalışma koşulları ve iş imkanları açısından çözüm bekleyen bir sürü sorun varken ve buna bir de ‘Korona Krizi’ eklenmişken, ekstradan milyonlarca göçmenin getirdiği ekonomik, sosyal, kültürel sorunla uğraşmak, Türkiye’nin gücünü aşan bir yük yüklenmesine neden olmuştur. Bununla birlikte, imkanları olsa da, ‘çözüm odaklı mı’ yoksa ‘sorunu geçiştirmeye yönelik bir tavır mı’ benimseyeceği konusu, esasen uluslararası sistem ve dünya kapitalizmin gerekleriyle ilişkili bir meseledir. Türkiye’nin tercihini vatandaşları yanısıra göçmenlerle birlikte tüm halkının refahından yana mı kullanacağı, yoksa bu konuda günü kurtarmaya yönelik geçici çözümlere başvurup, esas olarak sermayenin çıkarlarını güvence altına alma yönünde bir politika benimseyip bunu hayata geçirmekle mi uğraşacağı, tamamen bir tercih meselesi ve sistem sorunudur. Bu arada göçmenlerle ilgili tüm bu sorunların, tek yanlı olarak sadece Türkiye’nin çabalarıyla çözülebileceği de düşünülmemelidir. Olay küresel boyutta ele alındığında, ‘küresel göç yönetimi’ ve ‘küresel politikalar’ için içine girmektedir. Neo-liberal sistem, dünya kapitalizmi, küresel güçlerin tavrı; bugünkü Kapitalizmin göçmen emeğine biçtiği rolün ne olduğu için içine girmektedir.

Bu konuda ulusal politikaların, devletlerin göç yönetimi ya da göçmen politikalarının dünya sisteminden ve küresel güçlerin iradesinden bağımsız belirlenip belirlenemeyeceği faktörü için içine girmektedir. Akkuzu da bu yönde bir tespitte bulunarak uluslararası göç ve nüfus hareketlerinin dinamiğini günümüz kapitalizminin kendini yeniden üretme koşulları açısından şöyle ele almaktadır: *"Kapitalist devletler emek gücü ve devlet arasındaki ilişkiyi sermaye birikiminin lehine olacak biçimde düzenlemek için müdahale eder. Özellikle 90'lı yıllardan bu yana sermaye ve mal dolaşımının serbestleşmesi yönünde yasalar çıkaran devletler, insanların ülkelerarası dolaşımına kısıtlar getirmekte ve göçü düzenlemek istemektedirler. Bunu yapmaktaki birinci gaye emek piyasalarında talep edilen niteliğe uygun göçmen emek gücünü kontrol etmektir. Bu anlamda yüksek nitelikli emek gücünü ülkeye çekmek için 'nitelikli göçmen programları' düzenlemektedirler. Düşük nitelikli emek gücü ihtiyacını ise yasadışı yollarla ülkeye giriş yapmış göçmenlerden karşılamaktadırlar. Bunu sağlamak için devletler, özellikle gelişmiş ülke devletleri, niteliksiz emek göçünü kısıtlamaktadırlar. Bu uygulamanın bir diğer işlevi ise yasal açıdan 'sınır dışı edilmeye müsait' bir emek gücü kitlesi yaratmak ve böylelikle emek gücü hiyerarşisinin alt katmanlarında yer alan göçmenlerin ağır çalışma koşullarına, iş yeri tacizlerine, uğradıkları etnik ve cinsiyet temelli ayrımcı ve dışlayıcı baskılara göz yummalarını temin etmektir. Bu aşamada baskıcı devlet kontrolleri devreye girer"* (Akkuzu, 2015: 26).

Ulusal devletlerin de bu süreçte uluslararası sermaye ve küresel güçlerle işbirliği içinde bu göç rejim ve politikalarının uygulanmasında ortak çıkarlarının bulunduğu konusuna dikkat çekmektedir Akkuzu. Kapitalizmin çıkarına olan düzenlemeler ve stratejilerin hayata geçirilmesi, gerekli yasal alt yapı, kurum ve kuralların oluşturulması ve tüm bunları içeren bir 'göç yönetiminin' uygulanması esas olarak Neo-liberal göç politikaları ve ulusal devletlerin yaptırım gücüyle gerçekleştirilecektir. Akkuzu bu konuda da, devletlerin neo-liberal bir yaklaşımla, 'vatandaşlık' olgusunu kullanarak, bir başka deyişle vatandaş olanlar ve olmayanlar biçiminde keskin bir ayrım yaratarak, göçmenlere yönelik 'suçlulaştırıcı' politikalar uygulamakta olduklarını ve bu şekilde göçmenleri savunmasız bırakarak, göçmen emeğinin aşırı sömürülebileceği koşulları hazırladıklarını belirtmektedir. Özellikle belgesiz göçmenlere yönelik suçlulaştırma ve askeri önlemlerle kontrol sağlama girişimlerinin sermayeye yönelik oldukça avantajlı fırsatlar yarattığını ileri sürmektedir. ABD'de 26 tür hapisane koşulları sunan 'Göçmen ıslahevleri' (detention centre) bulunduğunu ifade etmektedir. Göçmen emeğini kontrol etmeye yönelik özel sermayeye bağlı bu oluşumlar bugün en hızlı büyüyen endüstriler haline gelmiştir (Akkuzu, 2015: 26) Ayrıca Oxford Üniversitesi bünyesindeki Migration Observatory (Göç Gözlemevi) tarafından yapılan araştırmalarda, (Migration Observatory, The Fiscal Impact of

Immigration in UK. [http://www.migrationobservatory.ox.ac.uk / briefings / fiscal-impact-immigration-uk](http://www.migrationobservatory.ox.ac.uk/briefings/fiscal-impact-immigration-uk)) Birleşik Krallık içerisindeki göçmen işçilerin kamu hizmetlerinin finansmanına da olumlu katkılarının olduğu saptanarak, göçmenlerin büyük bir kısmının kamu hizmetlerine erişim iznine sahip olmamalarından dolayı, devletlerin bu sayede emek piyasasındaki boşlukları dolduran göçmenlerin sunduğu bu kamu hizmet maliyetlerinden kaçınma fırsatını değerlendirmek için de göç politikalarında aktif rol oynayarak kısıtlayıcı/düzenleyici önlemlere başvurmak eğiliminde olduklarına da dikkat çekmektedir Akkuzu. Bu politikalar toplumsal yaşamda göçmen karşıtı pratiklere dönüşme potansiyeline sahiptir. Özellikle ekonomik kriz dönemlerinde göçmenler ve vatandaşlar arasında yaratılmış etnik temelli bu ayırım kısıtlayıcı göç politikalarıyla birlikte, sokaklara göçmen karşıtlığı biçiminde yansımaktadır (Akkuzu, 2015:27).

Daha ilk ulus-devletlerin kurulmasından itibaren emek hareketlerini düzenleyecek göç politikalarının önemli gündem maddesi oluşturduğuna vurgu yapan Ciğerci'ye göre politik kurumların sınırların inşa edilmesinde önemli bir rolü bulunmaktadır: "*Devletler, politik kurumları sayesinde göç akışlarını düzenleme, denetleme ya da kısıtlamaya yönelik uygulamalar getirmektedirler. Bu durum küreselleşme söyleminin her zaman ifade ettiğinin tersine ulus devletin özellikle gelen giden nüfus hareketlerini yönetmede merkezi ve aktif bir rolünün olduğunu göstermektedir. Ülkelerin göç politikalarına bakıldığında ise, bunların sermaye sınıfının istekleri doğrultusunda oluşturduğu görülmektedir. Ekonomik büyüme dönemlerinde sermayenin talep ettiği ucuz ve yedek işgücü ordusu göçmen emeğinden temin edilmektedir. Bu durum aynı zamanda örgütlü yerli işgücünün direncini kırma konusunda önemlidir*" (Ciğerci, 2015: 31). Düşük ücret, kötü çalışma koşulları içinde kayıtdışı ve örgütsüz olarak çalışan göçmenlerle yerli işgücü arasında sürekli bir gerilimin olmasının da işçi sınıfı içinde derin çatışma ve bölünmelere neden olduğunu ve bunun da sermayeye emek maliyetlerini daha da aşağıya çekebilme avantajını sağladığını ifade eden Ciğerci, 1950'li yıllardan itibaren Batı Avrupa ülkelerinin ekonomik gelişme ile beraber özellikle gelişmekte olan ülkelerden işgücü talep etmesinin bu duruma örnek verilebileceğini belirtmektedir (Ciğerci, 2015: 31,32). Bu arada uluslararası emek göçünde Doğu Bloğunun dağılmasının bir dönüm noktası olduğunu vurgulayan Ciğerci, dağılmadan sonra yaşanan ekonomik ve politik kaosun bu ülkelerdeki pek çok kişinin dünyanın farklı yerlerine göç etmesine neden olduğunu, bu tarihten sonra göç biçimlerinde çeşitlilik göze çapmaya başladığını belirtmektedir.

Küresel Boyutta ‘Düzensiz Göç’ ve Neo-liberal Kısıtlayıcı ‘Göç Politikaları’: ‘Geçici Çalışma Yöntemi’nin Yaygınlaşması

Doğu Bloku’nun dağılma sürecinden sonra dünyanın daha güvenli olacağına dair öngörüler, yaşanan iç savaşlar, politik ve etnik çatışmalar, kuzey-güney arasında ekonomik eşitsizliğin derinleşmesi ve yarattığı işsiz, yoksul kitleler ile birlikte geçerliliğini yitirmeye başlamıştır. Dünyadaki ekonomik ve siyasi çatışmaların ortasında kalmış kitleler daha iyi yaşam için hedef ülkeler olarak yoğunlukla Batı Avrupa ve Amerika’ya mülteci ve sığınmacı olarak başvuruda bulunmuşlar, bu süreçte hedef ülkelere doğru yoğunlaşan mülteci ve sığınmacı başvuruları kimlerin 'siyasi göçmen' kimlerin 'ekonomik amaçlı göçmen' olduğu sorularıyla beraber bu ülkelerde göç politikalarının kısıtlayıcı ve seçici uygulamalarının yürürlüğe girmesine neden olmuştur (Ciğerci, 2015:32). Doğu Blokunun dağılmasından sonra ikinci olarak Ortadoğu'daki etnik çatışmalar ve iç savaşlar; önce Irak savaşı, sonrasında Suriye iç savaşı, uluslararası nüfus hareketine aşırı bir ivme kazandırmış, çoğunluğu 'düzensiz göç' kapsamında gerçekleşen bu aşırı göçmen dalgası ülkeleri, özellikle de göçmenlerin öncelikle ulaşmak istedikleri hedef ülkeler olmaları bakımından gelişmiş Batı ülkelerini ve Avrupa Birliğini rahatsız edici bir durum yaratmıştır. Bütün dünyada göç hareketlerini kısıtlayıcı, düzensiz göçü kontrol altına almaya yönelik politikalar ve düzenlemeler hayata geçirilmeye başlamıştır. Bu konuda en çok başvuru stratejilerden birini, düzensiz göç akımlarına karşı geliştirilen 'geçici çalışma' yöntemi oluşturmaktadır. Neo-liberal döneme özgü bir strateji olarak hayata geçirilen 'geçici çalışma' emek piyasasının esnekleşmesinin en görünür uygulamalarından biri olarak özellikle göçmen emeğinin kontrolünde kendine geniş yer bulmaktadır. Ciğerciye göre ‘geçici çalışma’ ile gelen göçmenler sermayenin işgücü maliyetlerini düşürmesine yardımcı olmakta, bu da iki nedenden gerçekleşmektedir: "*Birinci olarak, geçici göçmenler ekonomik kriz ya da herhangi bir risk sonucu kârlılık oranlarında düşüş tehlikesi ile karşılaşabilecek sermayedar için çabucak kurtulanabilecek bir maliyet olarak görülmektedir. İkinci olarak, devlet düzeyinde göçmenlerin maliyetlerini azaltmakta, aile ve diğer sosyal hak ve yardımlar karşılanmamaktadır*" (Ciğerci, 2015: 35). 1990’lı yıllardan 2000 yılına kadar düzensiz göç hareketleri arttıkça 'geçici çalışma' stratejisinin uygulanması yaygınlaşmış, 2000' yılından itibaren de devletlerin politikalarında 'geçici çalışma' artık resmi olarak yer almaya başlamıştır. "*Bu uygulamalardan biri AB’nin genişleme sürecinin sonucu olarak katılan yeni ülkelerle elde ettiği yeni işgücü rezervini geçici istihdam etme amacıyla kullanmasıdır. 2004 yılında çıkarılan bir uygulama ile AB’ne yeni katılmış ya da katılacak ülke vatandaşlarına geçici çalışma izni*

verilmektedir. Bu politika Göktürk (2003)'e göre AB'nin yerel işgücünün örgütlü ve yüksek maliyetli olması nedeniyle ucuz, örgütsüz ve geçici olarak çalışabilecek yedek işgücünün yaratmak amacıyla oluşturulmaktadır"(Aktran: Ciğerci, 2015:35). Geçici çalışmasının OECD'nin göç raporlarına da yansıdığını, OECD'nin 2010 göç raporunda geçici göçlerin 2000'li yılların ortalarından beri gelişmeye devam ettiğini, 2008'de 2.3 milyon geçici göçmen işçinin OECD ülkelerine geldiğini, diğer yandan sürekli işlerde çalışan göçmen işçi sayısının 2010'dan itibaren düşmeye başladığını vurgulayan Ciğerci, ülkelerin göç politikalarında geçici istihdam programlarının yaygınlaştığı son dönemlerde bu programların ayrıca yasadışı yollardan gelecek emeği kayıt altına almanın sihirli bir yolu olarak görüldüğünü de ifade etmektedir(Ciğerci, 2015: 36).

Dünyadaki Süreç ve Türkiye'de 'Göç Yönetimi: Neo-Liberal Göçmen Politikalarının Uygulamadaki Durumu

Türkiye'nin son yıllarda uyguladığı 'göç yönetimi' ve 'göçmen politikası' da dünyadaki sürecin bir parçası olarak bütün olumsuz nitelikleri taşımaktadır. Türkiye'deki göçmenlerin önemli ölçüde, ilgili mevzuattaki boşluklardan yararlanılarak ve devletin uyguladığı göç politikasındaki çelişkilerden de cesaret alınarak izinsiz ve/veya kayıt-dışı çalışma konusunda zorlama sayılacak düzeyde teşvik edildikleri gözlemlenmektedir. Örneğin son yıllarda Türkiye'ye en çok giriş yapan Suriyeli göçmenlere tanınan 'geçici sığınma' statüsü böyle bir niteliğe sahiptir. Bu statü göçmenleri zorunlu olarak kayıt-dışı çalışmaya itmektir. "Türkiye, 1951 tarihli Birleşmiş Milletler Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ne taraf ülkelerden biridir. Ancak sözleşme kapsamında Türkiye'nin koyduğu bir coğrafi sınırlama şerhi mevcuttur. Bu coğrafi kısıtlamaya göre Türkiye, sadece Avrupa'dan gelenlere mülteci statüsü verirken Avrupa ülkeleri dışından gelen ve sığınma talep eden kişilere 'geçici sığınma' imkânı tanımaktadır"(Doğanışık, 2019). Akpınar'a göre ise devlet bu konuda, birincisi kaçak 'göçmen işçilerin sınırlardan geçişini denetlemeye', ikincisi 'işgücü piyasasını ihtiyaca göre düzenlemeye' ilişkin olmak üzere iki önemli görev üstlenmektedir. Ve bu görevlerini yerine getirirken devlet oldukça gevşek/esnek davranmaktadır. Yapılan tespitlere göre kaçak göçmen işçiler, Türkiye'nin, turizmi teşvik adı altında, kendi ülkelerine yönelik esnek vize uygulamasından yararlanarak turist konumunda Türkiye'ye gelip kayıt-dışı olarak çalışma hayatına dahil olmaktadır. Devletin adeta bu kişilerin niyetlerini bildiği halde ülkeye girişlerine göz yummakta, iş gücü piyasasının ucuz işgücü ihtiyacını karşılamak amacıyla bilinçli olarak bu konuda esnek davranmaktadır. Göçmenlerin gelişine yönelik bu esnek tavır bunların kayıt dışı sektörlerde kaçak işçi

olarak çalışması sürecinde de devam etmektedir. Bu konuda yasaklayıcı, kısıtlayıcı yeterince mevzuat olmasına rağmen uygulamada bunlara uyulmadığı, esnek davranıldığı görülmektedir. Bu durumun, Neo-liberal esnek emek örgütlenmesi ve çalışma koşulları ile yakından ilişkisi bulunmaktadır. Neo-liberal düzenlemeler gereği devletin sadece kaçak göçmen işçilerin istihdamı konusunda değil bütün olarak ülkenin çalışma koşulları ve işgücüne yönelik tavrında büyük değişiklikler olmuştur. Bu süreçte devletin çalışma hayatına müdahalesinin en aza indirilmesi ve sermaye/emek ilişkisinin tamamen piyasa koşullarına bırakılması sonucunda, kayıt-dışı sektör fazlasıyla büyümüş, kaçak işçi istihdamında artış görülmüştür (Akpınar, 2010: 19). Bu tutum sayesinde daha yüksek düzeyde ücret talep eden yerli işgücüne karşı 'yedek göçmen emeği ordusu' ndan oluşan alternatif bir 'ucuz emek gücü' yaratılmış, böylece işgücü üzerinde denetim sağlanarak ücretlerin karları düşürecek şekilde artması önlenmiştir. Zaten göçmen emeğini, özellikle de 'kaçak göçmen' çalıştırma olayını sermaye için yerli işgücüne göre daha cazip kılan faktör de budur; daha ucuz çalıştırmanın daha çok kar getirmesidir. Bunun yanı sıra göçmen işçilerin 'yasadışı' konumları gereği savunmasız, korunmasız, baskıya ve istismara daha açık olmaları ve kolay tehdit edilebilmeleri de tercih nedenlerindedir(Coşkun, 2014: 192). Coşkun 'yasa-dışı' konumda çalışan göçmen işçilerin eve kapatılma, pasaportlarına el konulma, tehdit, baskı, cinsel taciz gibi hak ihlallerine sık sık maruz kalabildiklerine, özel olarak göçmen kadınların, daha genel olarak da kağıtlı ya da kağıtsız tüm göçmenlerin, sigortalı/resmi istihdam şekilleri de dahil olmak üzere Türkiye'de uygulanan göç rejiminden ve kısıtlayıcı göçmen mevzuatından olumsuz etkilendiklerine de dikkat çekmektedir. Göçmen işçiler ve yerli işgücü arasında eşitsiz istihdam ve eşitsiz ilişkiler yaratan kısıtlayıcı yasaların kaçak ya da kayıt-dışı çalışan göçmenler üzerindeki en kötü etkisi yukarıda daha önce de vurgulandığı üzere esas olarak 'sınır dışı edilme' korkusuna dayanmaktadır. Bu korku nedeniyle en kötü çalışma koşullarına bile boyun eğilmekte, en temel konularda bile göçmen işçilerin haklarını savunmaktan çekindikleri görülmektedir. Özellikle Savaş nedeniyle ülkelerindeki dikta rejimlerden kaçarak başka bir ülkeye sığınan ve sınır dışı edilmeleri sonucu ülkelerine geri iade edildiklerinde 'can güvenliği olmayan' göçmenler açısından bu korku daha yüksek orandadır.

Göç Yönetiminde 'Cinsiyetçi Yaklaşım' ve Göçmen Kadınların Seks İşçiliğine Yönelmelerinde Bunun Etkisi

Coşkun Türkiye'nin göç rejiminin yarattığı 'devlet destekli' eşitsiz ilişkilere ilaveten, göçmen

kadınlara yönelik uygulanan bir cinsiyetçi şiddetten de bahsetmek gerektiğini belirtmektedir. Göçmen kadınlara, sosyal statüleri ve meslekleri ne olursa olsun genel olarak Nataşa' ve benzeri algılarla yaklaşıldığını, özellikle de Rusya, Ukranya, Moldova'dan gelen göçmen kadınların bu konuda genelleştirilerek hemen hepsinin aynı muameleyi gördüğünü ve daha ilk karşılaşmada bunlar Nataşa'dır damgasıyla itibarsızlaştırıldıklarını ifade etmektedir. Coşkun'a göre, Türkiye'de uygulanan göç rejimi ile fuhuş normalleştirilmektedir. Resmi rakamlara göre seks ticareti mağduru kadınların oranında son yıllarda düşme olduğu iddia edilse de bu gerçeği yansıtmamaktadır. Göçmenlerin fuhuş rejimi içindeki konumları ile ilişki kurulmadan ve çalışma izinlerinin kolaylaştırılması gibi kadınların göç yasaları karşısındaki savunmasızlığını ortadan kaldıracı tedbirler alınmadan, seks ticaretinin engellenmesi mümkün değildir (Coşkun, 2014:202). İçduygu ise bu konuda ülkelerin sadece kendi sınırları içerisinde tedbir almalarının ve düzenlemeler yapmalarının tek başına yeterli olamayacağını, bu konuda diğer ülkelerle ve uluslararası göç örgütleriyle küresel düzeyde bir işbirliği yapılması koşuluyla ancak kalıcı çözümler üretilebileceğini ifade etmektedir. İçduygunun bu konudaki önerileri şöyledir: Öncelikle ilgili bütün ülkelerin sorunun ana nedenleri ve alınacak tedbirler konusunda anlaşmaları gerekmektedir. Potansiyel yabancı kaçak işçilere yönelik bilgilendirme kampanyaları düzenlenmeli, düzensiz göçün ve yasa dışı çalışmanın zorla çalıştırma ya da fuhuşa zorlanma gibi tehlikeler konusunda göçmenlerin önceden uyarılmaları gerekmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye'de düzensiz göç, insan kaçakçılığı ve kaçak işgücüyle mücadele konularında gerek yasal, (hukuki) gerekse finansal açıdan daha etkili bir alt-yapının oluşturulmasına gerek vardır. Bu konuda ilgili ve yetkili kurumların birbiriyle işbirliği ve eşgüdüm içinde çalışmalarının, başarılı bir koordinasyon sağlamalarının sorunun kökten çözümü için önemi büyüktür (İçduygu, 2004: 17. bölüm). Bunlara ek olarak, Türkiye'nin Uluslararası Göç Örgütü'nün '97 ve 143' sayılı sözleşmelerini en kısa zamanda onaylaması gerektiğini de vurgulayan İçduygu, bu iki sözleşmenin kendi ülkeleri dışında çalışmak durumunda kalan işgücünün çalışma koşullarını düzenlemeye yönelik çok önemli düzenlemeler içerdiğini, bu sayede zor durumdaki göçmen işçilere 'özel koruma statüsü' sağlayabilmenin yolunun açılacağını belirtmektedir. '97' sayılı sözleşme sadece düzenli göçmenlerle ilgili maddeleri içerirken, '143' sayılı sözleşme ise hem düzenli hem düzensiz bütün göçmenlerin korunmasına ilişkin maddeleri kapsamaktadır. İçduygu'ya göre tek başına bu düzenlemeler de yeterli olmamaktadır. Bu konuda kötü muamele görmüş ya da bir şekilde mağdur olmuş göçmen işçilere başta sendikalar olmak üzere Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları ve ilgili diğer kurumların da sahip çıkmalarının, destek sunmalarının önemi büyük olacaktır.

Sonuç olarak, 1980’li yılların başından itibaren ‘ucuz emek’ kullanma yolu ile uluslararası sermayeye eklenmenin Türkiye’de sermayenin önemli bir stratejisi haline geldiğini savunan Kara ve Kurtulmuş’un Türkiye’nin ‘Göç Yönetimi’ ve ‘Göçme Politikası’na ilişkin sarf ettikleri aşağıdaki cümleler, makalenin bütün ana fikrini özetler niteliktedir: "*Türkiye, sıkça vurguladığı gibi, 1980’lerden itibaren göç alan ülke pozisyonunu kazanmıştır. Bu göç akışı özelleştirmeler, taşeron sistemi ve enformel, kayıt dışı istihdam biçimleri ile birlikte işgücü piyasasına dahil edilmiştir. İşverenler açısından kayıt dışı göçmen emeği özellikle inşaat sektörü gibi emek-yoğun ve niteliksiz işlerin yapıldığı sektörlerde yedek işgücü olarak kullanılmaktadır. İşverenler bir taraftan göçmen işçileri, daha az ücretle daha fazla saat kayıt dışı istihdam ederek birçok mali yükten kurtulmakta, iş gücü maliyetlerini düşürmektedir. Diğer taraftan, işçiler arasında rekabet yaratılarak hem genel olarak ücretler aşağıya çekilmekte hem de işçiler üzerindeki baskı ve denetim arttırılmaktadır. Mevcut konjonktürde Türkiye’nin uzunca bir süre daha göç almaya devam edeceği tahmin edilmektedir. Bu durumda işçi sınıfı ve işçi örgütlerinin göçmen işçilerle birlikte mücadele etmesi de daha önemli hale gelmektedir*"(Kara ve Kurtulmuş, 2015: 64)

SONUÇ

Bilindiği gibi sermaye için ‘işgücünün ve emek piyasalarının kontrolü’ konusu, en başta Kar’ın güvence altına alınması açısından büyük önem taşımaktadır. Kapitalist Sistemde ‘Kar’ın kaynağı Emektir. Bu açıdan Kar oranlarının düşüşüne engel olmak ve krizleri önlemek için ‘emek piyasasının denetim altında tutulması’nın sermaye açısından hayati önemi vardır. Bu konuda sermayenin genel olarak bütün işgücü piyasasını denetleme ve mümkün olduğunca yüksek düzeyde emeği sömürme eğiliminde olduğuna dikkat çeken Akpınar “‘Kapitalist Birikim’ açısından kaçak göçmen işçi çalıştırmanın ciddi bir ‘İktisadi Rasyonelitesi’ olduğunu” vurgulamaktadır (Akpınar, 2009: 33). Türkiye’de de bu işlevleri nedeniyle ‘Sermaye’, emek piyasasının önemli bir bölümünü oluşturan ‘Göçmen İşgücü’ nü, güvencesiz ve dezavantajlı konumundan dolayı, farklı emek biçimleri arasında hiyerarşik ilişkiler kurup ‘emeği ayrıştırma’ stratejisinin bir parçası olarak kullanılmaktadır. Devletin resmi politika ve söylemlerinde sıkça göçmenlere ‘insani açıdan değer verildiği’ vurgusu yapılsa da, uygulamada daha çok göçmen emeğine ‘ucuz işgücü’ vasfı nedeniyle önem verildiği, göçmen

işgücünün işçi sınıfını bölmek suretiyle *'emek piyasasının denetimini kolaylaştırmak'* için 'Yerli İşgücün'e alternatif, 'Yedek İşgücü Ordusu' olarak görüldüğü gözlemlenmektedir. Belli bir işsizlik düzeyinde sürekli kalınarak ve farklı emek kategorileri devamlı olarak birbiriyle rekabete zorlanarak hem ücretler asgari düzeyde tutulabilmekte hem de 'emek denetiminde kolaylık sağlanarak' piyasa istikrarı korunabilmektedir. Böylece 'Kar' da güvence altına alınmış olmaktadır (Marx'ın Yedek İşgücü Ordusu Kuramı).

Artı-değer kuramına göre emek ve sermaye arasında sürekli bir çatışma söz konusudur. Kar esas olarak emek sömürüsüne dayanmakta, bazı emek kategorileri ise diğerlerine göre daha fazla sömürülmektedir. İşçi sınıfının önemli bir bölümünü oluşturan göçmen işgücü, özellikle de kayıt- dışı ve/veya kaçak göçmen işgücü bu bağlamda, en savunmasız ve en güvencesiz 'işgücü' olarak en çok sömürülen emek kategorisini oluşturmaktadır. Bu kapsamda makalede esas olarak Neo-liberal Sermaye Birikim Süreci'nde Türkiye'de kayıt-dışı istihdam edilen göçmen işçiler ve/veya yürürlükte olan göç/göçmen politikasının uygulamadaki durumu değerlendirilmiş ve sorunlar ortaya konulmuştur. Bunu yaparken uluslararası sistem ve dünya kapitalizmi ile bağlantılı bir analiz yapılmaya özen gösterilmiş, bu kapsamda diğer ülkelerdeki uygulamalar ve gelişmelere de yer verilmiştir. Ayrıca çalışmanın odağına esas olarak 'göç' veya 'göçmen' sorunu değil 'göçmen işgücü' ve 'göçmen emeğinin denetimi' meselesi yerleştirilerek, 'Yedek İşgücü Ordusu Kuramı'nın Türkiye'deki 'Göçmen İşgücü' üzerinden uygulamalı değerlendirmesi yapılmıştır.

Bu arada dünyadaki 'Göç Hareketleri'nin ve 'Göçmen Emeğinin Denetimi'ne yönelik uygulanan politikaların tarihsel süreç içindeki gelişimi ve dönüşümü de irdelenmiştir. Buna göre *"geçtiğimiz yüzyıl başından 1980'lere kadar genelde artan işgücü ihtiyacı, 'misafir göçmen' işçilerin çağrılmasına, devletlerin sermaye çıkarları doğrultusunda anlaşarak uluslararası işçi göçünü teşvik etmesine neden olmuştur"*(Atasü -Topçuoğlu, 2015: 116). 1970'lerin ortasında patlak veren petrol krizinin bir süre sonra genel bir krize dönüşmesiyle, çözüm için yeni düzenlemelere başvurulmuş, yeni süreçte düzensiz göçlerin arttığı; 'geçici çalışma' yönteminin yaygınlaştığı; üretimin esnekleşmesine paralel emek ve sanayi örgütlenmesinde de daha esnek yapılanmalara baş vurulduğu; emek piyasalarının gittikçe kurlsızlaştığı, güvencesiz ve kayıt-dışı çalışmanın teşvik edildiği ve Neo-liberal 'Göç Yönetimi' ve göçmen politikalarının hayata geçirildiği yeni bir kapitalist safhaya geçildiği gözlemlenmiştir. Gelişmiş ülkelerde, ekonomik kriz ve ardından gelen esnek üretimle beraber, daha

önce sanayinin artan ihtiyacına göre teşvik edilen yabancı işçi alımları durdurulmuş, uluslararası işgöçü hareketliliğini yasaklayan 'kısıtlayıcı tedbirler' ve göçmen emek nüfusunu daha 'sıkı denetleyen' göç politikalarına yer verilmeye başlanmıştır. Türkiye'de de bizzat devlet tarafından vasıfsız işgücünün kayıt-dışı istihdamı teşvik edilmek suretiyle emek piyasasında esnekliğin sağlanmasına yönelik uygulamaların hayata geçirildiği görülmüştür. Uluslararası göç yönetiminde de düzenli (yasal) göçe sınırlamalar getirilirken, düzensiz göçün özellikle çevreden-çevreye (güneyden güneye) olmak koşuluyla kontrollü bir şekilde teşvik edildiği izlenmektedir. Merkez ülkeler, düzenli/düzensiz her koşulda bütün göçleri çok sıkı denetim altında tutmaktadırlar. Bunu işçi göçünün durdurulması mülteci göçünün frenlenmesi politikaları takip etmektedir. Bunun nedeni ise 1980'lerden bugüne gelişmiş devletlerin artık daha az iş gücüne ihtiyaç duymalarıdır. Ayrıca üretimin esnekleşmesiyle gelişmekte olan ülkelerin ucuz emeğine göçe ihtiyaç duymadan da ulaşabiliyor olmalarıdır.

Günümüzde 'üretim ve tüketim' döngüsünü dengelemek için hem 'yatırımcıya' hem 'tüketiciye' eş zamanlı kredi imkanı sunularak, dünyanın yükselen değeri olan 'Tüketim Toplumu'nun iki yönlü, (tüketiciler/yatırımcılar açısından) finanse edilmesi işlevini üstlenmiş ve bu amaçla sürekli genişleyen bir bankacılık ve Finans sektörünün; onunla birlikte yine muazzam büyüyen, çeşitlenen bir hizmet sektörünün küresel ölçekte yaygınlaştığı bir sürece tanık olunmaktadır. Bununla birlikte buna eşlik eden özelleştirme furyasıyla daha önce 'kamu hizmeti' olarak sunulan bir çok faaliyet ve hizmet kolunun özelleştirilerek 'para getiren' işler ve/veya teşebbüsler olarak 'özel sektör'e katılmasıyla ve bu şekilde bir sürü yeni iş kolunun ve/veya mesleğin doğmasıyla, mal ve hizmet üretimi artmış, bu da genel olarak emek yoğun sektörlerde işgücü talebini arttırmıştır. Ama maliyetler aynı süreçte çok yükseldiği için, düşük ücretle istihdam edilebilecek 'Yedek İşgücü Ordusun'a ihtiyaç duyulmuştur. Günümüzde bu işlevi 'göçmen işçiler sağlamaktadır.

Bugün Türkiye'de çoğunluğu emek-yoğun olan hizmet sektöründe genellikle kayıt-dışı işgücü istihdam edilmektedir. Kayıt-dışı işgücü olarak da en savunmasız / en korunmasız konumdaki göçmen işçiler elverişsiz koşullarda ve güvencesiz olarak uzun saatler çalıştırılmaktadır. Göçmenlerin, çoğunluğunun ya oturma-ya çalışma izinlerinin olmaması nedeniyle, bu şekilde kötü şartlarda çalıştırılmayı göze aldıklarında ancak iş bulabilmektedirler. Bu tür kayıt-dışı göçmen işgücünün istihdamının yoğun olduğu sektörlerin başında, hem diğer birçok yan iş koluna doğrudan ya da dolaylı

etkisi olması bakımından, hem de ekonominin 'Motor gücü' sayılması nedeniyle inşaat sektörü gelmektedir. Tarım sektörü de Türkiye'de en çok göçmen işgücünün istihdam edildiği sektörler arasında yer almaktadır. Ayrıca konaklama, ulaşım, yiyecek, içecek, eğlence, tüm bu iş sahalarının hepsini içermesi bakımından turizm sektörü de kayıt-dışı göçmen işgücüne elverişli sektörler arasında bulunmaktadır. Yine tekstil/konfeksiyon, ev işçiliği ve nihayetinde seks işçiliği vb. Bunu takip etmektedir. Kayıt-dışı çocuk emeği istihdamında, çocuk göçmen işgücünün kullanılmasının da Türkiye'de bazı sektörlerde (tarım, inşaat, tekstil, turizm) özellikle yaygın olduğu gözlemlenmektedir.

Göç yönetimi ve göçmen politikaları konusunda pratik, somut öneriler olarak, mağdurların rehabilitasyonu için göç veren ülkeler ve o ülkedeki sivil toplum örgütleri ve kuruluşlarının hep birlikte koordinasyon içinde çalışmasının sorunun çözümünde katkısının olacağı düşünülmektedir. Ayrıca göç politikalarında uluslararası standartları yakalayabilmek için ulusal politikaların tekrar gözden geçirilerek eksik ve aksaklıkların saptanmasının ve uluslararası standartların yakalanmasının önemi büyüktür. Kaçak işçilerin kolaylıkla iş bulduğu marjinal sektörlerde daha düzenli ve ciddi kontrollerin sağlanması, sahte evrak kullanan yabancı kaçak işçilere yönelik denetimlerin daha sıklaştırılması ve daha etkin bir giriş-çıkış sisteminin kurulması bu konuda önerilecek pratik çözümlerdir. Göçmenler için eğitim programları hazırlamak, onları en temel hakları, kendileri ile ilgili mevzuat ve çalışma koşullarını iyileştirmek konusunda eğitmek, bütün yukarıdaki çözüm önerileri için Uluslararası Göç Örgütü, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu, Uluslararası İşçi Örgütü ve Avrupa Birliği gibi ulusal, uluslararası sivil toplum örgütleriyle işbirliği yapmak koşulların iyileştirilmesi açısından atılacak diğer adımlardır (İçduygu, 2004: 17. ve 18. Bölümler). Bununla birlikte 'Göçmen işçi' ya da 'yabancı işçi' gibi tanımların var olması, refahı üretenler kümesi ile, refahı bölüşenler kümesinin birbiri ile örtüşmediği adaletsiz bir dünyaya işaret etmektedir. Neo liberal sistemde uluslararası göçmen işçiler, özellikle de kaçak veya kayıt-dışı işçiler gittikleri ülkede zenginliğin üretilmesine katkıda bulunmakta ama o ülkenin refahından pay alamamaktadırlar. Bugün emeğin yer değiştirmesi ve üretime yönlendirilmesinin neo libarel eşitsiz ilişkilerle ve yine ayrıştırıcı, yoksullaştırıcı neo-liberal politikalarla gerçekleştirilmesinin dünyada zaten var olan yoksulluğu ve adaletsizliği azaltmadığı, aksine daha ciddi boyutlara vardırıldığı gözlemlenmektedir. Oysa dünyamızın daha eşitlikçi, insancıl yaklaşımlara ve refahın bütün insanlık düzeyinde ayırım yapılmaksızın çok daha adaletli bölüşümüne/dağıtılmasına ihtiyacı vardır. Bunu sağlayan sistemlerin, politikaların,

stratejilerin insanlığın daha güzel bir geleceğe ulaşması ve daha kalıcı çözümlere ulaşılması için vakit kaybedilmeden hayata geçirilmesi gerekmektedir.

KISALTMALAR

AB : (European Union)	Avrupa Birliği
ILO: (International Labour Organisation)	Uluslararası Çalışma Örgütü
IOM: (International Organisation of Migration)	Uluslararası Göç Örgütü
İKGV:	İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı
İSMMMOM :	İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası
OCHA (Oficce for the Coordination of Humanitarian Affairs)	Askeri/İnsani Yardım Koord inasyon Dairesi
OECD: (Organisation for Economic Co-Operation and Developmet)	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
TURSAB:	Türkiye Seyahat Acentaları Birliği
UN: (United Nations)	Birleşmiş Milletler
UNCHR: (United Nations High Commissioner for Refugees)	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

KAYNAKÇA

- Akpınar, T. (2009), **Türkiye’ye Yönelik Düzensiz Göçler ve Göçmenlerin İnşaat Sektöründe Enformel İstihdamı**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Çiğerci Ulukan, N.(2015) “Kapitalizm Denizde Boğulanlar: Göçmenler ve Göç Politikaları”, **DİSKAR**, Sayı: 4, 30-37
- Coşkun E. (2015) “Kayır-dışı Çalışma ve Fuhuş Kısacasında Göçmen Kadınlar”,**DİSKAR**, No:4, 104-

- Coşkun, E. (2014) “Türkiye’de Göçmen Kadınlar ve Seks Ticareti”, **Çalışma ve Toplum** , No:42, 85-206.
- Çınar, S.(2018) “İnşaat İş gücü piyasasında Yeni Aktörler ve Yeni Çatışmalar:Türkiyeli İşçilerin Gözünden Suriyeli İnşaat İşçileri”, **Çalışma ve Toplum**, No:56, 121-138
- Çiftçi, M. (2019), “Sığınmacıların Yerleşim Yeri Seçiminde İl İstihdam Olanaklarına ve Öncül Sığınmacılara Duyarlılık Mukayesesi”, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi , No:54/,122-141.
- Chiang, Y.H. (2009) “ Subcontracting and Its Ramifications: A Survey of The Building Industry in Hong Kong”, **International Journal of Project Management**, No:27, 80-88
- Dedeoğlu, S.(2018), “Tarımsal Üretimde Göçmen İşçiler: Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine” **Çalışma ve Toplum**, No:56/1, 37-67
- Doğanışık, İ.(2019) “Türkiye’de Suriyeli Sığınmacılar”, Doğruluk Payı (Dijital E-Dergi). <https://www.dogrulukpayi.com>
- Eccles, R. G. (1981) “Bureaucratic Versus Craft Administration: The Relationship of Market Structure to the Construction Firm”, **Administrative Science Quarterly**, 26 (33), 449-469.
- Erdoğan, S. Tokgöz, G.(2013) “Türkiye’de Evişçileri”, **İLO 2013 Raporu**, Çalışma Koşulları ve İstihdam Serisi, No: 42,
- Göktürk, A. (2003). “AB ve Göç” Kurt, S ve D. Mete (Der.), **SAV Almanak 2003**, İstanbul: SAV Yayınları.
- Gürbüz, B. (2014) "Türkiye’de Emek Sömürüsü ve İşçi Cinayetleri", www.guvenlicalisma.org/turkiyede-emek-somurusu,
- İçduygu, A. (2004) Türkiye’de KaçakGöç, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını, Yayın No: 2004-65.
- Kara M.A., Kurtulmuş, M. (2015) “İnşaat Sektöründe Göçmen İşçi İstihdamı Üzerine Alan Araştırması(1)”, **DİSKAR**, Sayı: 4, 54-65),
- Kaşka, S., Toksöz, G., ve Erdoğan, S. (2012), **Türkiye’de Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları**, İstanbul: İOM.
- Lordoğlu, K. ve Aslan M (2018) “Görünmeyen Göçmen Çocukların İşçiliği:Türkiye’deki Suriye’li Çocuklar”, **Çalışma ve Toplum**, No:57, 715-731
- Lordoğlu, K. (2015) “Türkiye’ye Yönelen Düzensiz Göç ve İşgücü Piyasalarına Bazı Yansımalar”, **Çalışma ve Toplum**, No:44, 29-44.
- Lordoğlu, K. ve Etiler, N.(2015) “Göçün Öteki yüzü: Kadın ve sağlık”, **DİSKAR**, No:4,92-103
- Lordoğlu, K. (2005)“Türkiye’de Yabancıların Kaçak Çalışması”,**Toplum ve Bilim** No:102, 103-127.
- Manu, P.; Nii, A.; David, P.; Suresh, S. (2013) “Mitigating the Health and Safety Influence of Subcontracting in Construction: The Approach of Main Contractors”, **International Journal of Project Management**, 31, 1017- 1026.

Sözen, Z. ve Küçük, M. A. (1999) “Secondary Subcontracting in The Turkish Construction Industry”, **Construction Management and Economics**, 17 (2), 215-220

Toksöz, G.(2015) “Göçün Kadınlaşması ve Göçmen Ev İşçileri”, **DİSKAR**, Sayı:4, 86-91

Toksöz, G. (2008) “Türkiye’ye Yönelik Düzensiz Göçler ve Göçmenlerin İnşaat Sektöründe Enformel İstihdamı”, **Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Kesin Raporu**.

Üsdiken, B., Sözen, Z. ve Enbiyaoğlu, H. (1989) Örgütlerin Sınırları: İnşaat Firmalarında Alt Yüklenici Kullanımı, **Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Araştırma Raporu**, SBE/AD 89-02, İstanbul.

Yıldırım, D.Ş.(2019) “ Suriyeli Göçü ve Sığınmacıların, Entegrasyon Sürecinde STK’lar”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi** , No:63, Cilt.12, 726-735)

RAPORLAR

AKTOB / Akdeniz Turistik Otelciler ve İşletmeciler Birliği 2014 Raporu

Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Kesin Raporu 2008, Ankara

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) 2014 Raporu

Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Araştırma 1989 Raporu, SBE/AD 89-02, İstanbul.

İLO 2013 Rapor, Çalışma Koşulları ve İstihdam Serisi, No: 42,

ILO (2008) In search of Decent Work – Migrant Workers’ Rights: A Manual for Trade Unionists Bureau for Workers’ Activities (ACTRAV), International Labour Office: Geneva.

ILO (1995) (International Labour Organization) World Employment 1995 – An ILO Report. Geneva: International Labour Office.

İKGV “Türkiye’de Göçmen Olmak “ 2019 Raporu

OM (Uluslararası Mülteciler Örgütü) 2012 Raporu

IOM (2003)World Migration 2003- Managing Migration Challenges and Responsesfor People on the Move, IOM World Migration Report Series, Geneva.

İŞİG Meclisi **Bülteni 27.03.2019 (İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi E Bülten)**

İSMMM (İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası) “Yabancı Kaçak İşçiler ve Türkiye’ye Göç Hareketi” 2018 Raporu

İSMMM “Yabancı Kaçak İşçiler ve Türkiye’ye Göç Hareketi” 2012 Raporu

OECD (1998) Trends in International Migration Annual Report, SOPEMI, Paris, 185-200.

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu 3. Yasama Yılı 2012 Raporu

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 2019 Raporu

TÜİK 2014 'Göç ve Uyum' Raporu

Türk Kızılayı Göç ve Mülteci Hizmetleri Müdürlüğü 2017 Raporu

Türkiye'de Mevsimsel Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler 2016 Durum Raporu

Uluslararası Af Örgütü 2014 Raporu

UNHCR Global Trends Raporu, 20 Haziran 2014

Ülkemize Sığınan Suriye Vatandaşlarının Barındıkları Çadırkentler Hakkında İnceleme Raporu -2- 24.
Dönem 3. Yasama Yılı 2012

World Development Report 1995, 'Workers in an Integrating World', New York.